

МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ
ТА ЗВ'ЯЗКІВ З ДІАСПОРОЮ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО ЗА КОРДОНОМ: ЯК ВПЛИНУЛА ВІЙНА В УКРАЇНІ

МІОК Міжнародний інститут
освіти, культури
та зв'язків з діаспорою

МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ ТА ЗВ'ЯЗКІВ З ДІАСПОРОЮ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО ЗА КОРДОНОМ: ЯК ВПЛИНУЛА ВІЙНА В УКРАЇНІ

Львів 2023

Українське шкільництво за кордоном: як вплинула війна в Україні

[Електронний ресурс] / Ірина Ключковська, Ольга Долінська, Оксана Горда, Оксана Трумко, Оксана П'ятковська. – Львів, 2023. – 30 с.

Режим доступу: <https://miok.lviv.ua/?p=22715>

У дослідженні представлено результати розвідувального опитування учителів українознавчих шкіл за кордоном, що було проведено упродовж листопада 2022 р. – січня 2023 р.

Метою дослідження було виявити зміни в українському шкільному середовищі за кордоном, зумовлені широкомасштабним вторгненням РФ в Україну. Основною базою для поширення анкет стала онлайн-карта українознавчих освітніх закладів «Український освітній всесвіт», яку створив Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою (MIOK) Національного університету «Львівська політехніка».

Рекомендуємо дослідження для науковців і фахівців, які цікавляться проблемами українського шкільництва за кордоном і міжнародної міграції, та представників органів влади, передусім у сфері освіти.

© Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»

© Ірина Ключковська, Ольга Долінська, Оксана Горда,
Оксана Трумко, Оксана П'ятковська

ЗМІСТ

Вступ _____	5
Методологія аналізу _____	6
Результати дослідження _____	7
Висновки _____	24
Додатки _____	25

ВСТУП

Українське шкільництво за кордоном: як вплинула війна в Україні. Чому це важливо? Чому варто знати, який стан речей в українському освітньому середовищі після 24 лютого 2022 року – широкомасштабного вторгнення росії в Україну?

Суботні та недільні школи за кордоном, які викладають предмети українознавчого циклу, пройшли випробування часом. Життя тривалістю у понад 100 років засвідчило, що саме українська школа – це один із чи не найважливіших факторів формування української ідентичності молодого покоління діаспорян і в часи нашої бездержавності, і в період трудової міграції з України після проголошення незалежності у 1991 році. Саме родина, церква, громадські організації та школа були тими визначальними чинниками, які в чужоземних середовищах втримували нашу молодь в українському просторі, що запобігло тотальній асиміляції.

Доброю ілюстрацією є листівка 1914 року з Вінніпегу, випущена з нагоди 100-ліття Тараса Шевченка, з надписом «В рідній школі наша будучність». Це мотто фактично було дороговказом для наших земляків за кордоном упродовж багатьох десятиліть. Воно залишається актуальним і сьогодні, коли мільйони українців, рятуючи свої життя від московської агресії, змушені були покинути рідні міста та села й емігрувати в чужі країни. Як показують численні дослідження, понад 80% мігрантів з України сьогодні – це жінки з дітьми. Частина з них, без сумніву, повернеться. Інші залишаться. І тут перед нами постає велике завдання: як не втратити цих дітей, не дати їм асимілюватися, як зберегти зв'язок із Батьківщиною. Тому, безперечно, постійна і прискіплива наша увага має бути спрямована на підтримку, розвиток і допомогу українській школі у світі. Саме інституціоналізація освітніх процесів, створення та зміцнення українських закладів освіти є, на нашу думку, запорукою сили світового українства, яке в час війни уже вкотре підтвердило свою дієздатність, міць, вірність Україні.

Вважаємо, що дослідження, яке провів Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка», дасть можливість не лише ознайомитися з поточним станом справ українознавчих суботніх і недільних шкіл за кордоном, але й глибше зрозуміти потреби цих освітніх закладів і труднощі, які постають перед педагогами. Проведене опитування також допоможе всім зацікавленим сторонам визначити пріоритети для інституційної співпраці в українській освітній галузі за кордоном.

МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ

Польовий етап дослідження тривав із листопада 2022 року по січень 2023 року. Опитування проводили серед вчителів українознавчих шкіл закордоння.

Мета дослідження – виявити зміни в українському шкільному середовищі за кордоном, зумовлені широкомасштабним вторгненням РФ в Україну.

У дослідженні ми використовували кількісний метод збору інформації – онлайн-опитування (CAWI). Для опитування було розроблено стандартизовану анкету, яка складалася із запитань закритого, напівзакритого та відкритого типів (див. Додаток 2).

Базою для поширення анкет став онлайн-портал українознавчих навчальних закладів «Український освітній всесвіт», який створив Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою. В опитуванні взяли участь 87 шкіл із 32 країн світу (див. Додаток 1). Загалом отримано 125 відповідей.

Відповіді шкіл-респондентів опрацьовано за допомогою спеціальної комп'ютерної прикладної програми SPSS. Використано такі форми кількісного (статистичного) аналізу: одновимірний розподіл та аналіз множинних відповідей.

Опитування є розвідувальним та не є репрезентативним. Воно цілісно не демонструє комплексної ситуації та змін в українському шкільництві за кордоном у зв'язку з недостатньою кількістю отриманих анкет, однак дає можливість узагальнити бачення цього явища завдяки оцінці стану окремих шкіл, які стали респондентами дослідження. Воно також дозволяє простежити певні тенденції у становищі українознавчих шкіл вихідного дня закордоння у період широкомасштабної російсько-української війни.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В опитуванні більшість склали українознавчі суботні та недільні школи (79%). Також серед шкіл-респондентів є навчальні заклади, в яких викладання здійснюють українською мовою (8,9%), заклади, де вивчають цикл українознавчих предметів або лише українську мову. Їх 2,5% та 2,4% відповідно. 1,6% – це заклади, в яких українська мова є факультативним предметом. 5,6% становлять інші типи навчальних закладів, зокрема загальноосвітні школи із двомовними програмами (навчання відбувається українською та польською чи українською та англійською мовами). Серед інших є й навчальні заклади з пізнім мовним зануренням (це тип школи, в якій 60% навчальних предметів викладають мовою країни проживання, наприклад естонською, а 40% – українською), а також навчальні центри, що проводять приватні заняття з української як іноземної та української як успадкованої.

Таблиця 1. Розподіл відповідей на запитання «Тип вашої школи»
у % відносно до всіх респондентів/-ок

Тип школи	%
Суботня або недільна школа (суботньо-недільна школа)	79
Загальноосвітній навчальний заклад, у якому навчання здійснюють українською мовою	8,9
Загальноосвітній навчальний заклад, де вивчають цикл українознавчих предметів	2,5
Загальноосвітній навчальний заклад, де як предмет вивчають лише українську мову	2,4
Загальноосвітній навчальний заклад, у якому українську мову вивчають факультативно	1,6
Інше	5,6

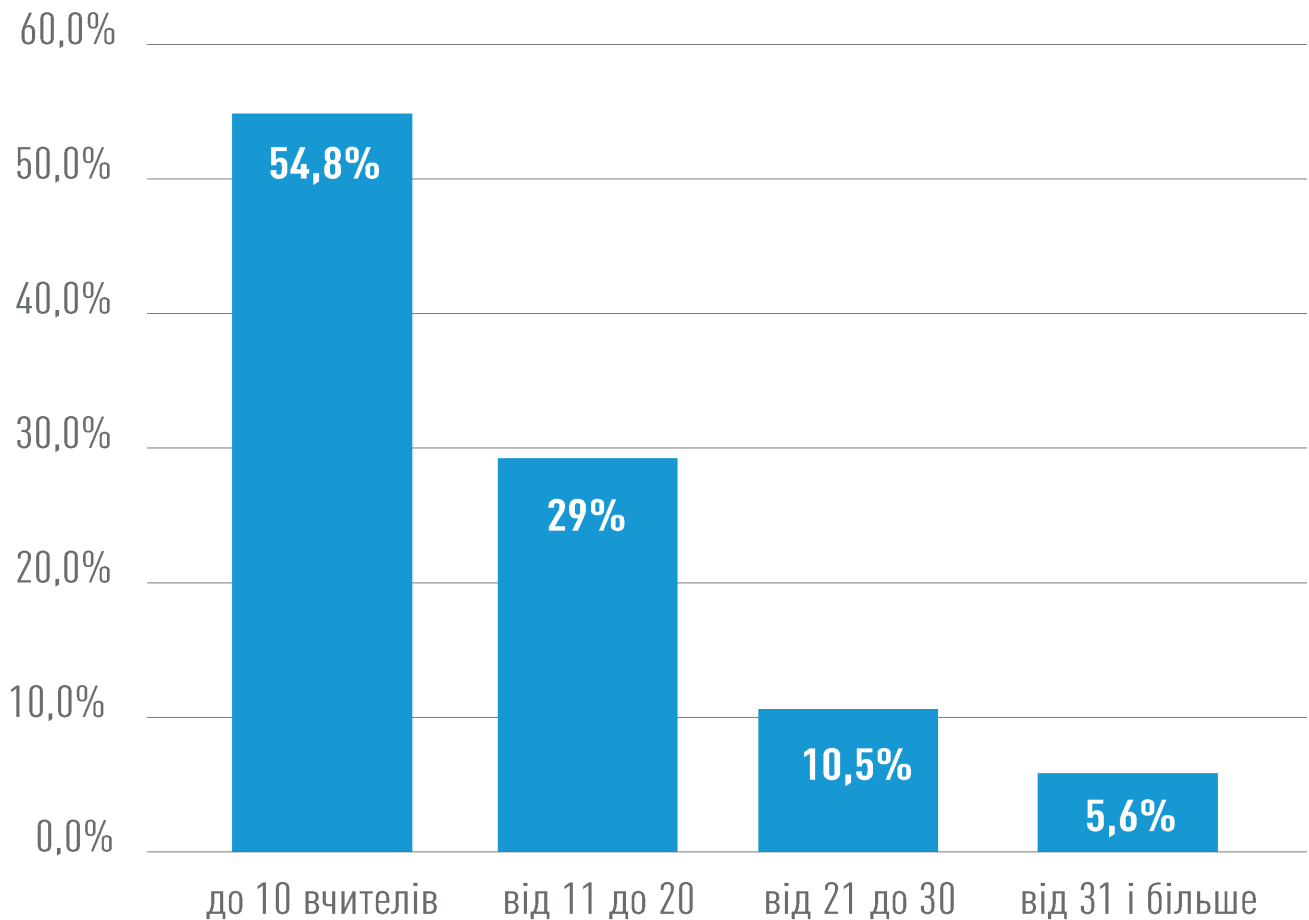
Аналіз засвідчив, що у 55% шкіл-респондентів є до 10 вчителів. Це закономірно, тому що викладання у суботніх і недільних школах зазвичай займає лише декілька годин на тиждень.

У 29% шкіл працює від 11 до 20 вчителів, в 11% – від 21 до 30 педагогів.

У 6% шкіл штат складає понад 30 вчителів. Більшість таких шкіл є у Польщі та Естонії – країнах, де українці є однією із національних меншин. До вибірки потрапили по одній школі в Німеччині, Франції та США.

За статтю серед учителів-респондентів переважають жінки (чоловіків було приблизно 10 %), з вищою освітою, іноді з науковим ступенем (канд. наук – PhD). Більшість із них має педагогічний досвід, зокрема і здобутий в Україні. Віковий діапазон респондентів – 40–50 років.

**Рисунок 1. Розподіл відповідей на запитання
«Кількість педагогів у вашій школі»
серед усіх респондентів/-ок, у %**

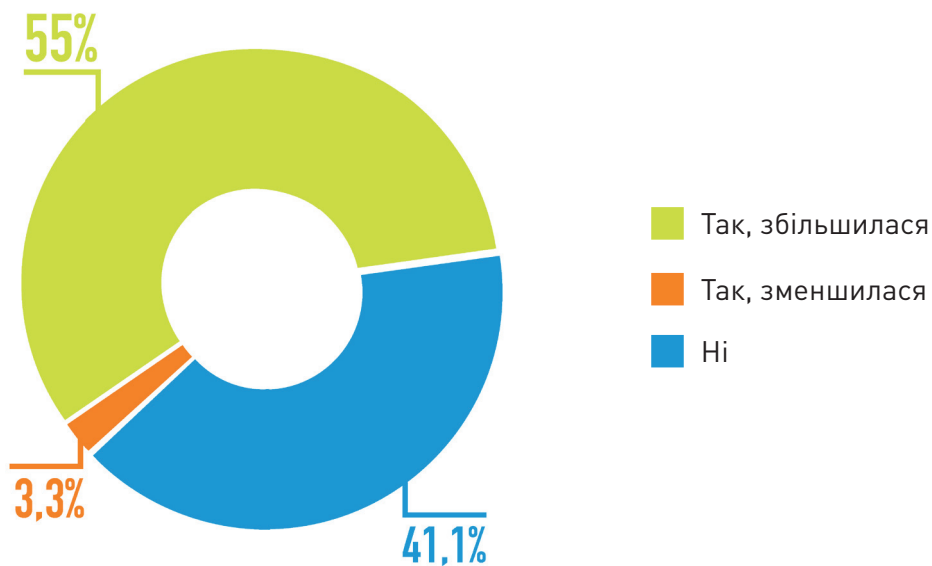
Відповідь на запитання «Чи змінилася кількість педагогів після вторгнення рф в Україну?» демонструє, що у 55,6% шкіл кількість педагогів збільшилася, у 3,3% – зменшилася. У 41,1% шкіл педагогічний штат не зазнав змін.

У тих школах, де кількість педагогів збільшилася, вона в середньому зросла у 2 рази (маємо на увазі показник 55,6%). Це суботні та недільні школи. Вони є у більшості країн, які взяли участь у дослідженні, зокрема в Австрії, Бельгії, Греції, Іспанії, Італії, Естонії, Канаді, Нідерландах, Німеччині, Норвегії, ОАЕ, Польщі, Португалії, Туреччині, Франції, Швейцарії, Швеції, Японії. Ці школи засновані у 2000-х роках.

Збільшилася кількість педагогів у суботньо-недільних школах Австралії, Аргентини, Естонії, Канади, Польщі, Словаччини, Франції, що мають давні традиції.

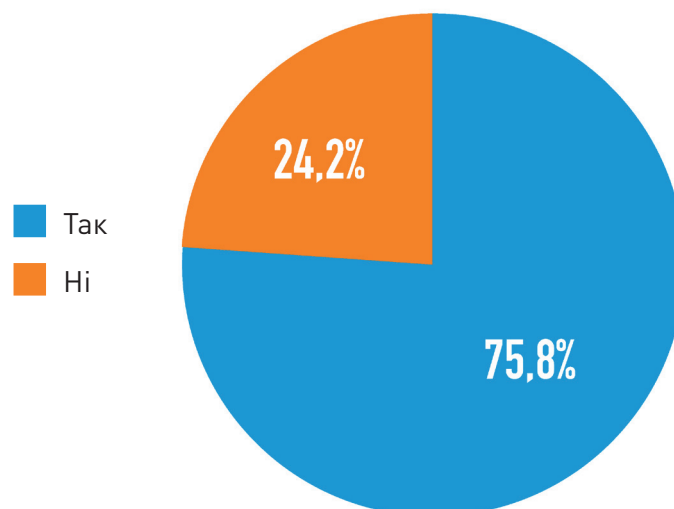
У деяких школах кількість педагогів зменшилася. Спостерігаємо такі випадки серед суботньо-недільних шкіл Аргентини, США та Туреччини. У середньому кількість учителів зменшилася на 35%. Серед причин, які зазначили респонденти, це бажання повернутися до України та захищати незалежність.

**Рисунок 2. Розподіл відповідей на запитання
«Чи змінилася кількість педагогів у вашій школі
після широкомасштабного вторгнення рф в Україну?»
серед усіх респондентів/-ок, у %**

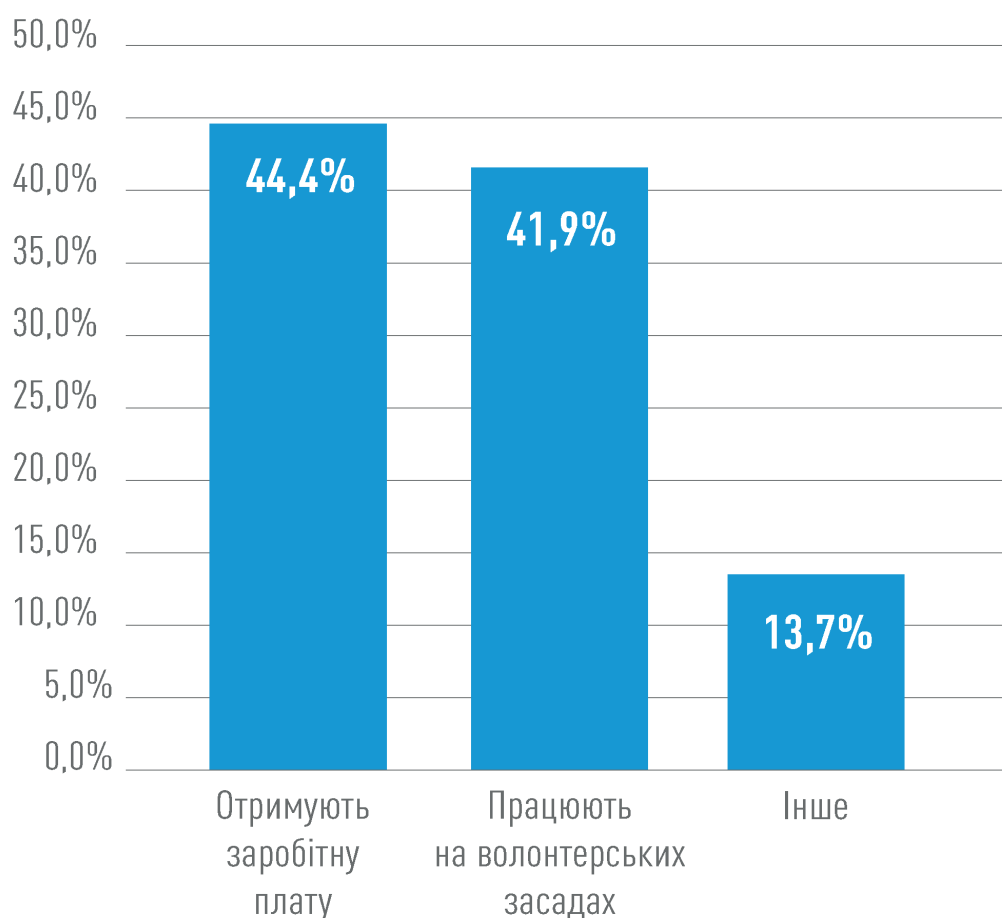
Чи змінилася кількість вчителів завдяки педагогам, які вимушено мігрували після широкомасштабного вторгнення рф в Україну? Аналіз засвідчив, що в 76% шкіл-респондентів працюють педагоги, які покинули Україну після 24 лютого 2022 року, а у 24,2% таких педагогів наразі немає. Ми можемо припустити, що ці педагоги не тільки доповнили штат працівників, а й замінили педагогів, які працювали в суботніх і недільних школах до війни.

**Рисунок 3. Розподіл відповідей на запитання
«Чи є у вашій школі педагоги, які переїхали до вашої країни з України
після широкомасштабного вторгнення рф?»
серед усіх респондентів/-ок, у %**

Ми встановили, на яких засадах працюють вчителі за кордоном. 44,4% педагогів отримують заробітну плату, а 41,9% – це волонтери. 13,7% педагогів-респондентів обрали варіант інше, тобто вони отримують або символічну грошову винагороду, або погодинну оплату та (іноді) компенсацію за дорогу. Ці кошти їм здебільшого виплачують громадські організації. Трапляється, що оплата праці вчителів здійснюється в межах проєкту, який фінансують різні фонди.

**Рисунок 4. Розподіл відповідей на запитання
«На яких засадах працюють вчителі у вашій школі?»
серед усіх респондентів/-ок, у %**

Наступний крок дослідження – з’ясувати, яка кількість учнів навчається у школах-респондентах станом на 2022–2023 роки. Відповіді засвідчили, що здебільшого у школах є від 21 до 100 учнів. 15,8% становлять школи, в яких навчається понад 200 учнів. 10% – це школи, де є до 20 учнів. Розгляньмо детальніше рік заснування та тип школи відповідно до чисельності учнів.

Суботні та недільні школи, де навчається до 20 учнів в основному створені у 2015–2020 роках. Серед них є і школи засновані у 2022 році. Вони часто працюють як заклади, що надають приватні заняття з української мови як успадкованої або як іноземної.

Серед шкіл-респондентів, в яких навчається від 21 до 50 учнів, низка створені у 2022 році. Це школи у Великій Британії, Нідерландах і Франції. Серед шкіл із такою кількістю учнів також фіксуємо загальноосвітній навчальний заклад, де навчання здійснюється українською мовою. Він відкритий у Румунії (м. Сігішоара) також у 2022 році. З 2014 року в Лівані діє загальноосвітній навчальний заклад, де як українознавчий предмет вивчають лише українську мову. В Естонії з 1932 року працює загальноосвітній навчальний заклад, у якому українську мову вивчають факультативно. Станом на 2022 рік у цих навчальних закладах є до 50 учнів. Факультативні заняття для такої ж кількості учнів проводять і в Туреччині.

Від 51 до 100 учнів фіксуємо у суботніх і недільних школах Австрії, Аргентини, Естонії, Іспанії, Італії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, ОАЕ, Польщі, Португалії, США, Туреччини, Франції, Швейцарії, Швеції, Японії. У Молдові та Італії з такою ж кількістю учнів працюють загальноосвітні навчальні заклади, в яких навчання здійснюється українською мовою.

Географія суботніх і недільних шкіл, де навчається від 101 до 150 учнів така: Австралія, Греція, Канада, Німеччина, Словаччина, США, Туреччина, Швеція. До цієї ж категорії належить загальноосвітній навчальний заклад з українською мовою викладання, який відкритий 2022 року, у Польщі.

Серед шкіл-респондентів є школи, де навчається від 151 до 200 учнів. Наприклад, до цієї групи увійшли суботня школа у Швейцарії та загальноосвітній навчальний заклад, де навчання здійснюється українською мовою, у Румунії (м. Сібіу). Обидва засновані у 2022 році. Ще є загальноосвітня школа, у якій українську мову вивчають факультативно, у Польщі (1957) та загальноосвітній навчальний заклад, де навчання здійснюється українською та англійською (двомовна програма) мовами, у Канаді (1959).

Понад 200 учнів переважно навчається у загальноосвітніх навчальних закладах. Частина з них заснована у 2022 році. Це школи, в яких:

- навчання здійснюється українською мовою (Бельгія, Польща, Словаччина);
- викладають цикл українознавчих предметів або є пізнє мовне занурення (Естонія, Канада);
- українська мова є одним із предметів (Латвія, Німеччина).

Окрім загальноосвітніх навчальних закладів, фіксуємо також декілька суботньо-недільних шкіл із такою кількістю учнів: Культурно-освітній центр «Дивосвіт» (Іспанія), Українська школа Святого Володимира Великого в Парижі (Франція) та Self-reliance school of Ukrainian studies (США). В Українській школі «Мрія», що функціонує в Іспанії, є понад 400 учнів.

**Таблиця 2. Розподіл відповідей на запитання
«Кількість учнів у вашій школі»,
у % до усіх респондентів/-ок**

Кількість учнів у школі	%
До 20 учнів	10
Від 21 до 50 учнів	29,2
Від 51 до 100 учнів	23,3
Від 101 до 150 учнів	14,2
Від 151 до 200 учнів	7,5
Від 201 і більше учнів	15,8

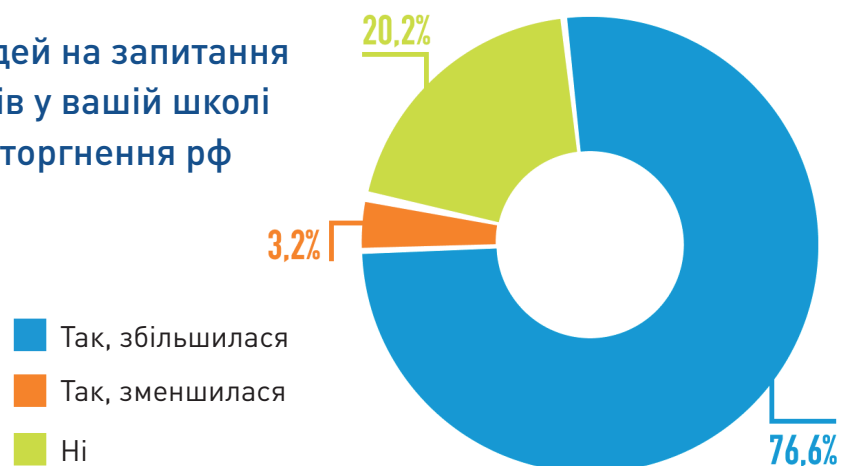
Кількість шкіл, де додалося учнів після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, становить 76,6%. У 3,2% шкіл кількість учнів зменшилася, а у 20,2% шкіл кількість тих, хто навчається, залишилася без змін. На основі показника, який свідчить про збільшення кількості учнів, можемо встановити, що в середньому кількість учнів у школах, що долучилися до опитування, збільшилася у 2–3 рази.

Кількість учнів серед шкіл-респондентів збільшилася у більшості суботніх та недільних шкіл в Австралії, Австрії, Аргентині, Бельгії, Великій Британії, Греції, Естонії, Іспанії, Італії, Йорданії, Канаді, Лівані, Нідерландах, Німеччині, Норвегії, ОАЕ, Польщі, Португалії, Словаччині, США, Туреччині, Узбекистані, Франції, Хорватії, Швейцарії, Швеції, Японії. Аналогічно зросла і кількість учнів у різних типах загальноосвітніх навчальних закладів.

Щодо шкіл, де кількість учнів зменшилася, фіксуємо суботні та недільні школи в Туреччині та Франції, загальноосвітній навчальний заклад у Лівані, де як українознавчий предмет вивчають лише українську мову. Зокрема в Туреччині це скорочення становило 50%, в Лівані – 70%.

**Рисунок 5. Розподіл відповідей на запитання
«Чи змінилася кількість учнів у вашій школі
після широкомасштабного вторгнення РФ
в Україну?»**

серед усіх респондентів/-ок, у %

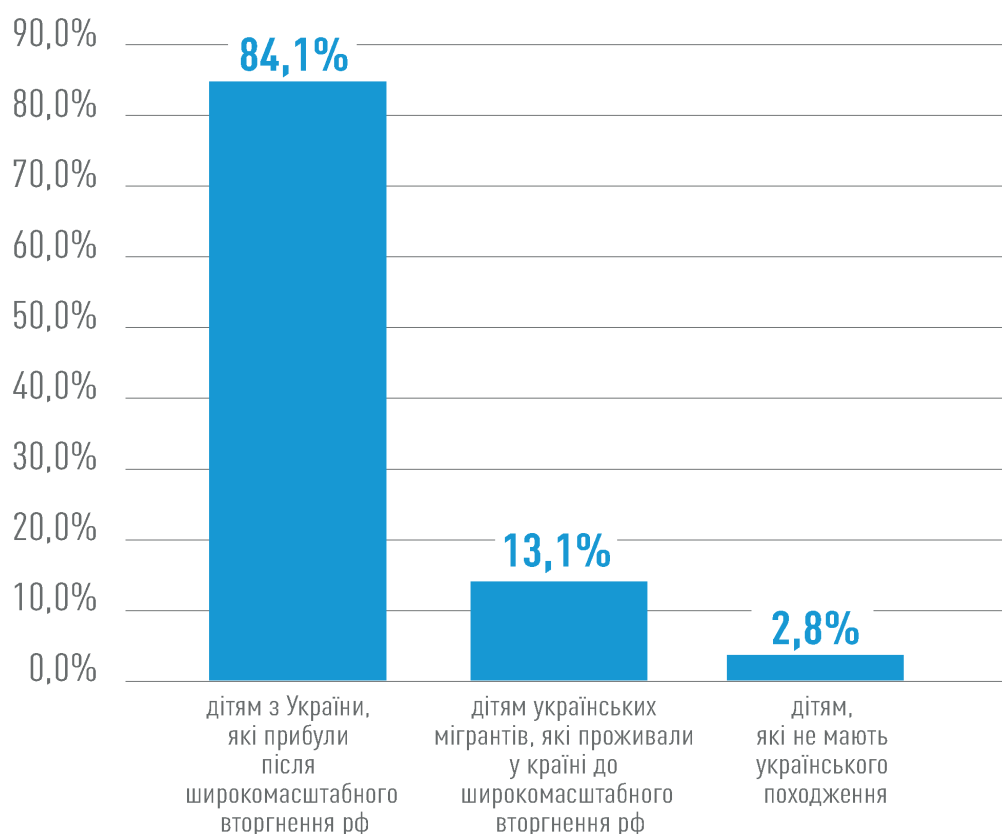
Нам було важливо з'ясувати причини зростання чисельності учнів у школах-респондентах. Серед них ми виявили, що у 84,1% шкіл кількість учнів збільшилася завдяки дітям з України, які прибули після широкомасштабного вторгнення рф в Україну. У 13,1% шкіл збільшення чисельності учнів відбулося завдяки дітям українських мігрантів, що вже давніше проживали в тій чи іншій країні, а у 2,8 % шкіл – дітям, які не мають українського походження.

У новостворених школах діти, які покинули Україну після 24 лютого 2022 року, становлять значну частину. Наприклад, у навчальному закладі з пізнім мовним зануренням, де 60% предметів викладають естонською мовою, а 40% – українською, 99% – це діти, які втекли від війни. Цей навчальний заклад був відкритий у 2022 році в Естонії.

Вплинула війна і на дітей українських мігрантів, що вже давніше проживали в тій чи іншій країні. Як вказали респонденти, тепер у школах навчаються діти, батьки яких раніше не приділяли увагу мові та питанням національної ідентичності.

Деякі школи-респонденти зазначили, що кількість учнів збільшилася за рахунок двох категорій: дітей з України, які прибули після широкомасштабного вторгнення рф в Україну, та дітей українських мігрантів, що вже давніше проживали в тій чи іншій країні.

**Рисунок 6. Розподіл відповідей на запитання
«Кількість учнів у вашій школі збільшилася завдяки...»**
у % серед тих шкіл, у яких збільшилася кількість учнів

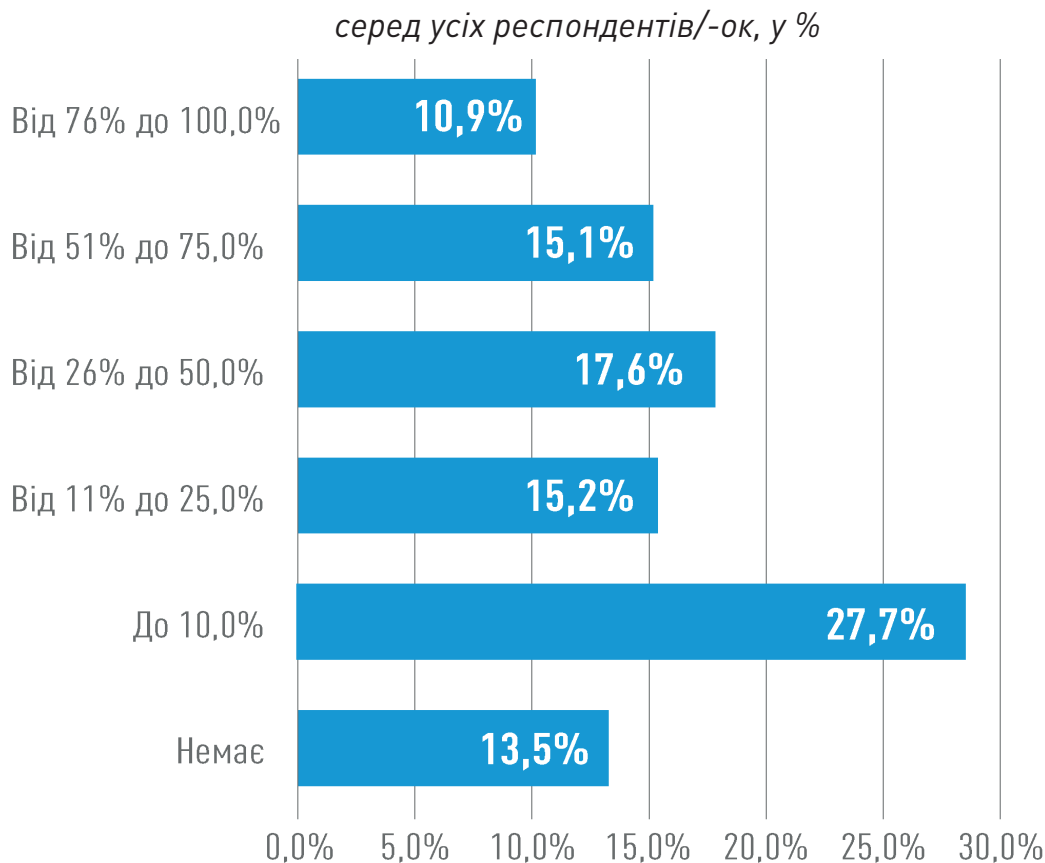

На основі аналізу відповідей респондентів спостерігаємо, що кількість дітей неукраїнського походження збільшилася в окремих суботньо-недільних школах Аргентини, Казахстану та Лівану.

Педагоги української школи в ОАЕ «Софія» зазначили ще одну категорію учнів, яка сформувалася після широкомасштабного вторгнення рф в Україну, – це діти іноземців, які працювали в Україні, але з початком війни повернулися додому.

На запитання «Який відсоток російськомовних у школі серед дітей з України, які приїхали після широкомасштабного вторгнення рф?» маємо різні відповіді. Респонденти зазначили про певні труднощі у підрахунку, оскільки діти у школі, як правило, розмовляють українською мовою, а поза школою російською. Попри ці труднощі з обліком, 10,9 % вчителів зазначили, що у їхніх школах є від 76 до 100% російськомовних серед усіх дітей, які прибули з України після широкомасштабного вторгнення рф. 15,1% респондентів вказали діапазон від 51 до 75% російськомовних дітей у навчальних закладах, де вони працюють. На показниках від чверті до половини російськомовних дітей акцентували 17,6% опитаних педагогів. Майже третина учителів (27,7%) зазначили, що російською в їхніх школах розмовляють до 10% дітей і лише 13,4% респондентів відповіли, що російськомовних учнів немає.

**Рисунок 7. Розподіл відповідей на запитання
«Який відсоток російськомовних у вашій школі серед дітей з України,
які приїхали після широкомасштабного вторгнення рф?»**

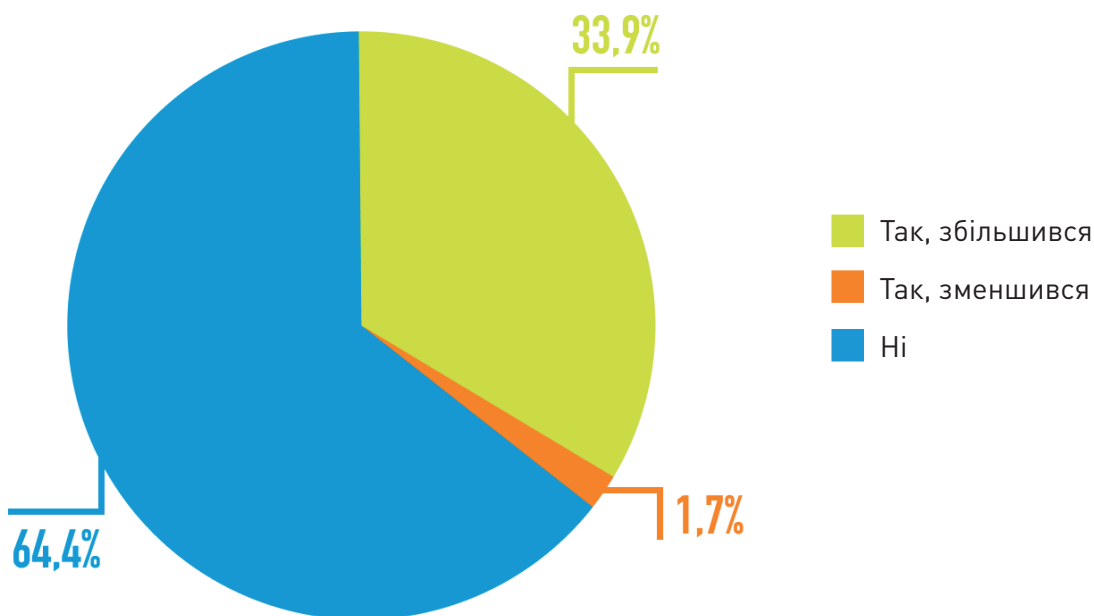

Віковий діапазон учнів, які навчаються у школах, різний. Наймолодші учні – це діти 3–4 років, які є у 46,8% шкіл-респондентів. Навчання у віці 6–7 років розпочинають діти у 22,5% шкіл. Ще є школи, де навчаються діти від 5 років. Їхня кількість становить 8,9%. У поодиноких випадках респонденти зазначали, що наймолодший вік їхніх учнів – 2 роки або 10–12 років.

Завершують навчання у більшості шкіл діти в 14–15 або 16–17 років. Перша група становить 25%, а друга – 23,4%. Є школи, де діти навчаються до 11–13 років (16,9%) або до 18–19 років (9,6%). В окремих випадках учнями шкіл є 50-, 60- та 70-річні особи.

Після широкомасштабного вторгнення рф в Україну віковий діапазон учнів зазнав незначних змін, адже 64% респондентів зазначили, що вік учнів не змінився. Водночас у 34% шкіл-респондентів віковий діапазон учнів збільшився, а у 2% він навпаки зменшився.

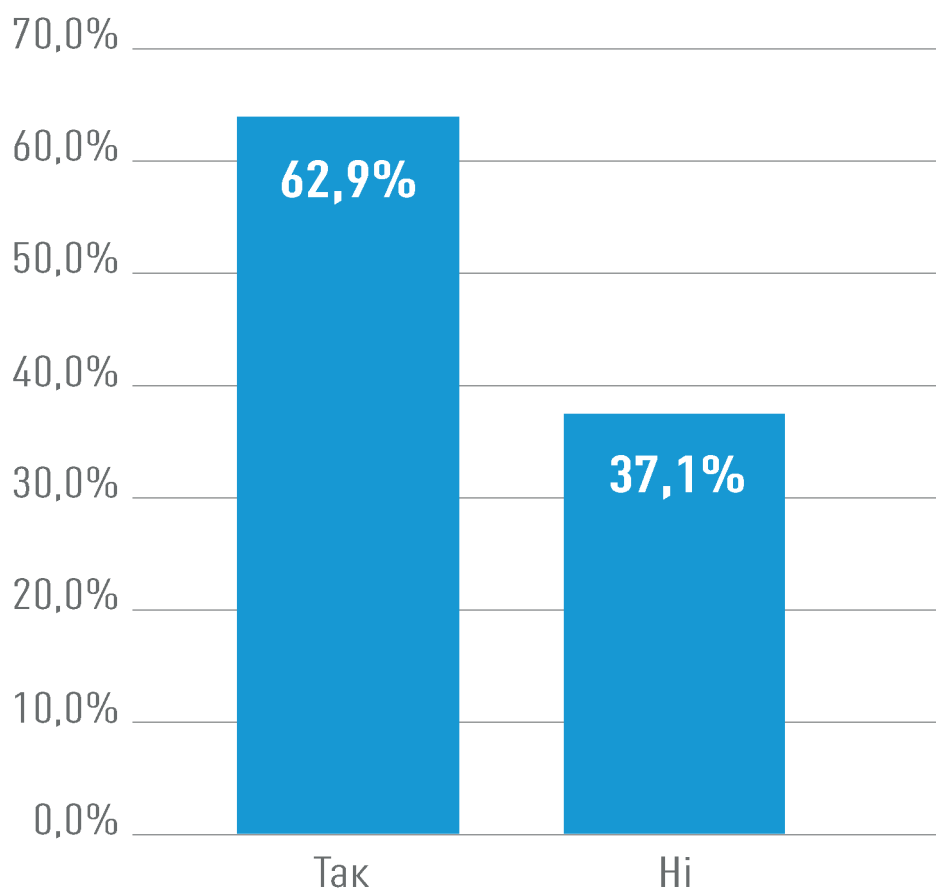
**Рисунок 8. Розподіл відповідей на запитання
«Чи змінився віковий діапазон учнів вашої школи
після широкомасштабного вторгнення рф в Україну?»
серед усіх респондентів/-ок, у %**

Значним викликом для вчителів суботніх і недільних шкіл є поєднання дітей різних вікових категорій в одному класі. Тому для нас важливо було з'ясувати, чи збереглася ця тенденція після широкомасштабного вторгнення рф. Дослідження засвідчило, що вона залишається без змін, адже 62,9% респондентів ствердно відповіли на запитання «Чи існують у вашій школі класи/групи, де навчаються учні різних вікових категорій?».

Рисунок 9. Розподіл відповідей на запитання «Чи існують у вашій школі класи/групи, де навчаються учні різних вікових категорій?»

серед усіх респондентів/-ок, у %

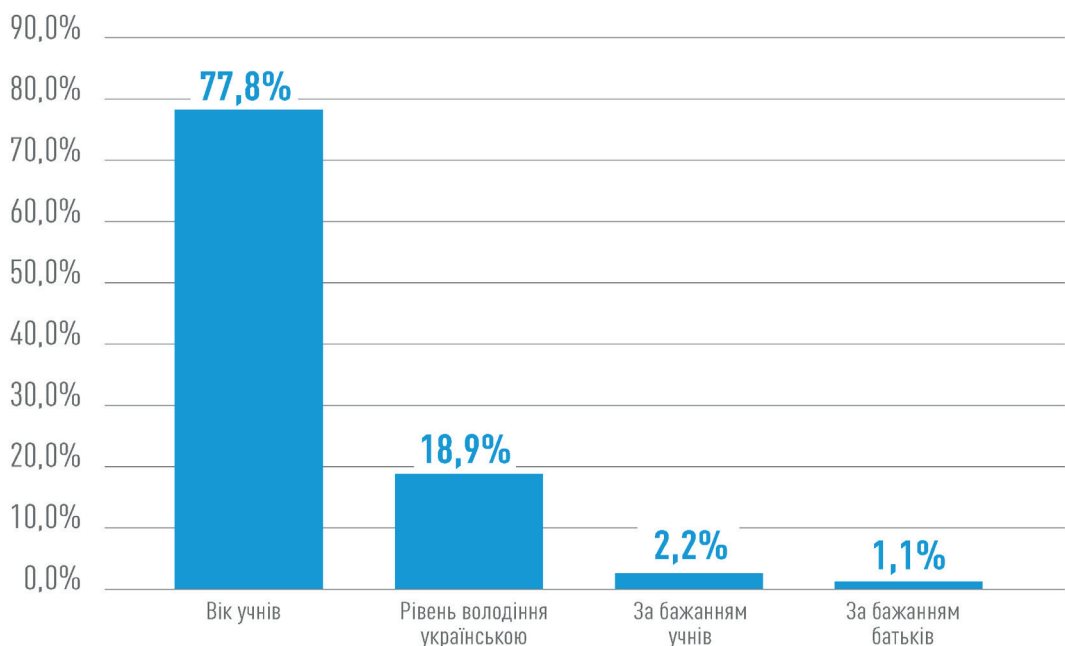

Різновікові класи формують з дітей, що мають різницю у віці в середньому 1–3 роки. Наприклад, разом можуть навчатися учні віком від 4 до 6, від 7 до 9, від 10 до 12/13 та від 14 до 18 років. Є класи, сформовані з дітей віком від 2 до 5, від 5 до 7, від 7 до 9, від 9 до 11 та від 11 до 14 років. Тож у школах поєднують різні класи – 1-й і 2-й, 3-й і 4-й, 5-й і 6-й, 7-й і 8-й, 10-й і 11-й. Після 18 років категорію віку не враховують.

Є школи, в яких навчаються дві групи: молодша (вік 5–10 років) і старша (вік 12–17 років) тощо.

Виявилось також, що вік як критерій поділу на класи є основним для переважної більшості опитаних (77,8%), і лише 18,9% шкіл беруть до уваги рівень володіння українською мовою. Незначна кількість враховує побажання учнів або батьків (Рис. 10). Вказали респонденти й інші критерії, зокрема наявність приміщення та відповідну кількість вчителів-волонтерів. Зазначимо, що загалом практика формування класів або груп, в яких навчаються діти різного віку є поширеною серед суботніх і недільних шкіл. Це зумовлено і нестачею приміщень, і незначною кількістю вчителів, і тривалістю навчального процесу.

**Рисунок 10. Розподіл відповідей на запитання
«Що є критерієм розподілу учнів на класи/групи у вашій школі?»**
у % серед шкіл, у яких існує розподіл учнів різних вікових категорій на класи/групи

Основну увагу школи-респонденти приділяють викладанню української мови, історії України та культури (54,8%). У 16,1% школах викладають всі предмети, згідно із загальноосвітньою програмою України. На проведенні виховних заходів, підготовці до святкування національних і державних свят зосереджено увагу 2,4% шкіл. Також у школах є уроки хореографії, музики, театрального мистецтва тощо. Викладають і такі предмети, як географія, математика, народознавство, християнська етика. Для молодших школярів – малювання (Табл. 3). Напрями діяльності комбінують.

**Таблиця 3. Розподіл відповідей на запитання
«Якому напрямку діяльності у вашій школі приділена основна увага?»**
серед усіх респондентів/-ок, у %

Викладання української мови або/та історії і культури	54,8
Викладання всіх предметів, згідно із загальноосвітньою програмою України	16,1
Проведення виховних заходів, підготовка до святкування національних і державних свят	2,4
Викладання хореографії, музики, театрального мистецтва тощо	0,8
Інше	25,8

Викладання всіх предметів, згідно із загальноосвітньою програмою України, у суботніх і недільних школах передбачає скорочення годин та обсягу навчального матеріалу. Респонденти зазначають: «Оскільки школа вечірня у ній навчаються переважно ті діти, які зранку ходять до польських шкіл, то для того, щоб діти не перевтомлювалися кількість годин за кожним предметом скорочена, а в старших класах залишені лише ті предмети, які є на ЗНО».

Викладають у суботньо-недільних школах і мови країн проживання: іспанську, каталонську, турецьку, французьку тощо. Є курси англійської мови.

Оскільки до нашої вибірки потрапили різні типи шкіл, то серед них ми отримали наступні результати щодо використання навчальних програм: найбільше (32,2%) учнів навчаються за програмою, яку розробив колектив школи; 26,6% – за програмою МОН України; 20,2% – за індивідуально розробленою програмою; 7,3% – за програмою місцевої чи регіональної шкільної ради; 3,2% респондентів зазначили, що програма ще не розроблена, і 10,5% навчаються за іншими програмами. Це, зокрема, можуть бути дві державні навчальні програми (наприклад, Латвії й України); програма МОН України, адаптована для суботніх і недільних шкіл, державна навчальна програма країни проживання (Естонії, Польщі). Є також школи, в яких українську мову викладають за програмою МОН України, а історію, літературу чи інші предмети українознавчого циклу – за адаптованими програмами.

Таблиця 4. Розподіл відповідей на запитання
«За якою програмою учні вивчають предмет/-и у вашій школі?»
серед усіх респондентів/-ок, у %

Індивідуально розробленою програмою	20,2
Програмою, яку розробив колектив школи	32,2
Програмою, яку розробила місцева/регіональна шкільна рада	7,3
Програмою, яку розробило Міністерство освіти і науки України	26,6
Програму ще не розроблено	3,2
Інше	10,5

У школах викладають такі предмети українознавчого циклу: «Українська мова», «Історія та культура України», «Українська література». Є й інші дисципліни: «Географія України», «Народознавство», «Українознавство». Окрім того, проводять уроки патріотизму та захисту Вітчизни, заняття, присвячені історії

українського театрального мистецтва, живопису та музики. Також вчителі роблять акцент на народному декоративно-прикладному мистецтві, знайомлячи учнів з писанкарством, вишивкою, витинанкою тощо. Створюють разом з учнями музичні та літературні проєкти до святкових днів (Українська Школа в Сан-Франциско, США), роблять постановки українських народних казок (Українська суботня школа «Намисто», Німеччина), проводять майстер-класи з плетіння дідуха, петриківського розпису та ін. (Українська школа в Арлоні, Бельгія). У школах діють хори та танцювальні колективи.

Знайомлячи учнів з Україною, вчителі враховують віковий фактор. Наприклад, для старших школярів викладають українську мову, українську літературу (літературне читання), історію України, українознавство, декоративно-прикладне мистецтво, музику та акторську майстерність, християнську етику, а молодших дітей навчають грамоти (письма, читання) та розвитку мовлення. Чималу увагу в навчальних закладах приділяють ознайомленню учнів з українськими звичаями та традиціями.

У значній частині шкіл-респондентів (51,7%) українську мову викладають як рідну, керуючись поділом на 1–11 класи. І у приблизно однаковій кількості шкіл викладають українську як мову нацменшини (6,7%) або як іноземну (6,6%), керуючись поділом на рівні (A1–C2). 35% стратегії комбінують (викладають за трьома стратегіями).

З огляду на тип школи, то у суботньо-недільних школах вчителі викладають українську мову як рідну (використовують підручники за поділом на 1–11 класи) або комбінують стратегії. Також українську мову як рідну викладають у загальноосвітніх навчальних закладах, в яких:

- навчання відбувається українською мовою (Польща, Румунія, Молдова, Бельгія, Італія, Словаччина);
- вивчають цикл українознавчих предметів (Естонія, Канада);
- як українознавчий предмет вивчають лише українську мову (Німеччина, Латвія).

Стратегії комбінують загальноосвітні навчальні заклади, де:

- 1) як українознавчий предмет викладають лише українську мову (Ліван);
- 2) вивчаються цикл українознавчих предметів (Канада);
- 3) українську мову вивчають факультативно або є пізнє мовне занурення (Естонія).

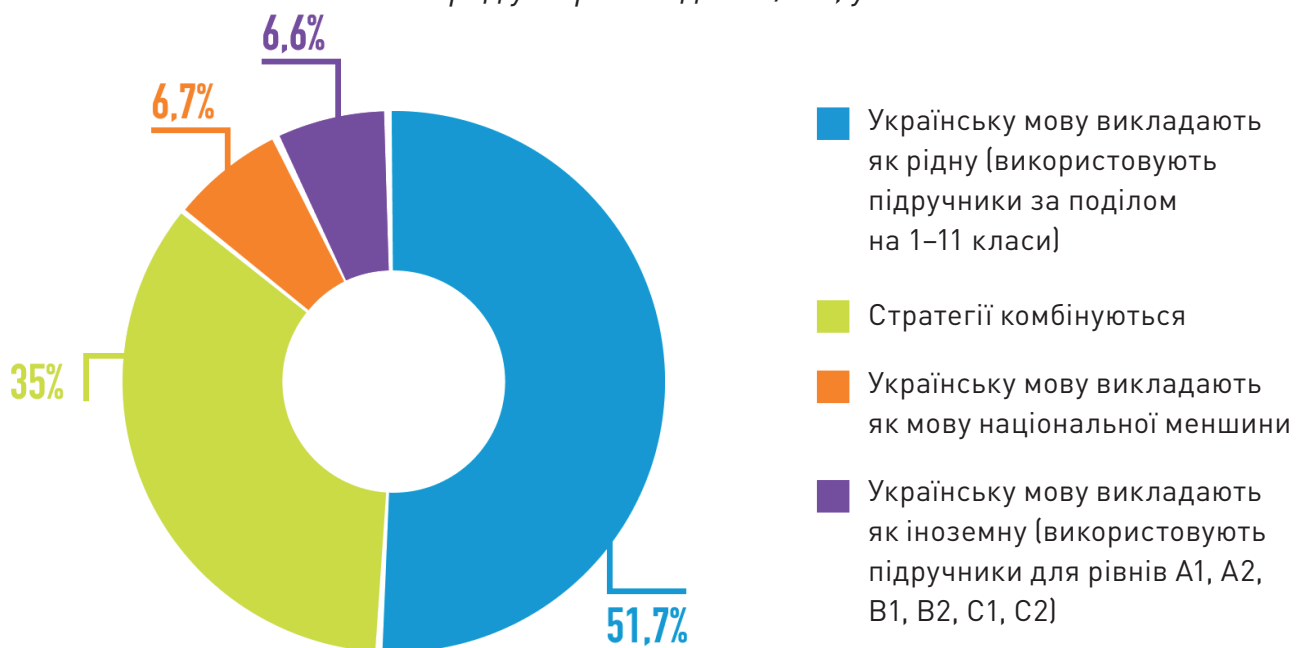
Як мову національної меншини українську викладають у суботньо-недільних школах Естонії, Канади, Норвегії, Польщі, Швейцарії. Подібна ситуація й у загальноосвітніх навчальних закладах, у яких українську мову вивчають

факультативно (Польща) та в загальноосвітніх навчальних закладах, де навчальний процес відбувається українською та англійською (двомовна програма) мовами (Канада).

Лише 9,2 % суботніх і недільних шкіл викладають українську як іноземну. Це школи-респонденти з Аргентини, Великої Британії, Італії, Канади, Лівану, Узбекистану.

Рисунок 12. Розподіл відповідей на запитання «Якої стратегії під час викладання української мови дотримуються у вашій школі?»

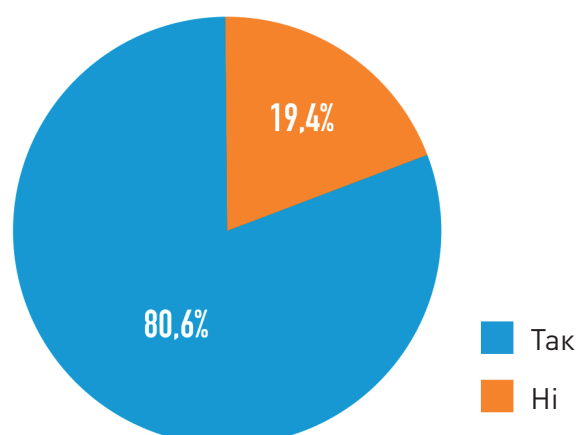
серед усіх респондентів/-ок, у %

Після широкомасштабного вторгнення рф в Україну напрями діяльності незначної частини шкіл (19,4%) змінилися. У школах збільшили кількість годин на вивчення історії України, частіше стали проводити культурно-масові заходи. Є предмети, з яких випускники складають Національний мультипредметний тест (НМТ), та ін. Додали до навчальних програм вивчення мов країн тимчасового проживання. У школах почали працювати психологи. Частина суботніх і недільних шкіл реорганізувалися в повноцінні школи.

Рисунок 11. Розподіл відповідей на запитання «Чи змінилися напрями діяльності у вашій школі після широкомасштабного вторгнення рф в Україну?»

серед усіх респондентів/-ок, у %

На запитання «Чи школа видає учням документ, який засвідчує завершення навчання або проходження його етапів?» лише трохи більше ніж половина респондентів (51,6%) відповіли, що видають документи, 17,7% – планують видавати та майже третина (30,7%) не планують видавати документів, що засвідчують завершення навчання або проходження певних його етапів.

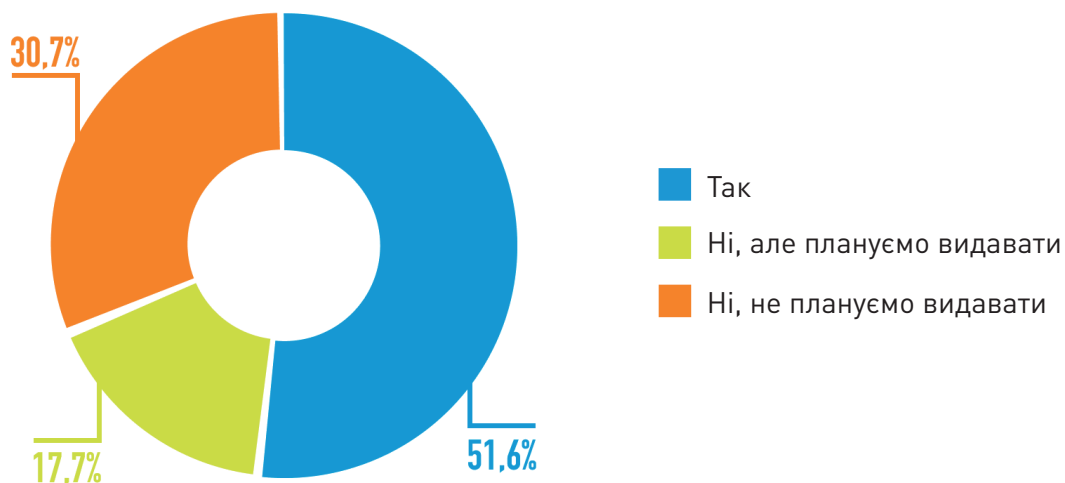
Серед тих респондентів, які видають документ, є представники як суботніх і недільних шкіл, так і: 1) ЗНЗ, в яких навчання здійснюється українською мовою; 2) ЗНЗ, де як українознавчий предмет вивчають лише українську мову; 3) ЗНЗ, в яких вивчають цикл українознавчих предметів; 4) ЗНЗ із пізнім мовним зануренням; 5) ЗНЗ, де українську мову вивчають факультативно та 6) ЗНЗ, де навчання відбувається за двомовною програмою.

Не видають документів, але планують це робити 17,3% суботніх і недільних шкіл.

Не видають документів і не планують це робити частина суботньо-недільних шкіл (33,4%), ЗНЗ в Румунії, в яких навчання здійснюється українською мовою, ЗНЗ в Естонії, у якому українську мову вивчають факультативно та один із ЗНЗ у Канаді, де вивчаються цикл українознавчих предметів.

Рисунок 13. Розподіл відповідей на запитання «Чи ваша школа видає учням документ, який засвідчує закінчення навчання або проходження його етапів?»

серед усіх респондентів/-ок, у %

Як показали результати дослідження, 57% шкіл-респондентів видає внутрішній документ, який засвідчує директор; 17,6% – документ, який затверджує МОН України; по 5,1% – документ, який засвідчує міністерство країни проживання чи місцева / регіональна установа, що відповідає за шкільну освіту. 15,2% опитаних видають документи іншого зразка: документ, затверджений шкільною радою; засвідчений і шкільною радою, і директором школи; внутрішній документ (для

невипускних класів) та документ МОН України (для випускних); диплом із вказаною кількістю годин, відведених на вивчення мови, який видають після складання іспиту в Посольстві (Ліван).

Таблиця 5. Розподіл відповідей на запитання
«Якого зразка документ про проходження навчання видає ваша школа?»
у % серед тих шкіл, які видають документ про закінчення навчання

Внутрішній документ, який затверджує директор школи	57
Документ, який затверджує місцева/регіональна установа, відповідальна за шкільну освіту в країні проживання	5,1
Документ, який затверджує Міністерство освіти і науки України	17,6
Документ, який затверджує Міністерство освіти і науки країни проживання	5,1
Інше	15,2

Ми з'ясували, яке навчально-методичне забезпечення використовують на заняттях у школах за кордоном. Це:

- 1) підручники та навчальні посібники, рекомендовані МОН (часто адаптовані до потреб учнів);
- 2) робочі зошити з вправами, прописи українських видавництв;
- 3) авторські методичні розробки та розробки колег;
- 4) підручники та навчальні посібники МІОКу та УКУ («Яблуко»);
- 5) навчально-методичне забезпечення Шкільних рад Канади та США;
- 6) навчально-методичне забезпечення Нової української школи (НУШ), Всеукраїнської школи онлайн (ВШО), Міжнародної української школи (МУШ);
- 7) матеріали освітніх платформ (порталів): «Розвиток дитини», «Освіторія», «Всеосвіта», «На урок», «Є-мова», «LearningUA», «На всі двісті», «Мова-ДНК нації» та ін., мовні подкасти, відеоматеріали освітнього спрямування на відеохостингу «YouTube».

Навчально-методичне забезпечення, якого потребують школи:

- адаптовані матеріали для дітей (залежно від країни навчання);
- навчальні матеріали з УМІ для початкової школи (підручники, робочі зошити, прописи, інтерактивні розробки, наочні засоби);
- підручники з УМІ, історії України, літератури, читанки, географічні карти;

- інтелектуальні ігри;
- методичні посібники та рекомендації для вчителів, сценарії свят;
- спеціальна програма для закордонних шкіл вихідного дня;
- відеоматеріали для дітей (мультфільми, дитячі фільми).

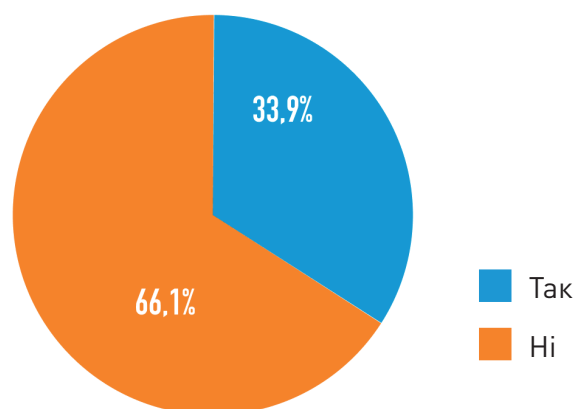
Найпоширеніші труднощі, які постають перед українськими школами закордоння. Найбільше вчителів (22,6%) зазначили, що це проблеми з приміщенням (відсутність або нестача коштів для оплати оренди). Особливо це стало відчутним після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, оскільки збільшилася кількість учнів. 15,3% вчителів серед проблем вказали недостатню кількість підручників, посібників, навчальних матеріалів, зокрема з української літератури. Також вчителі виокремили серед проблем недостатність фінансування школи (11,3%), зокрема оплата вчителям, та питання, пов'язані з технічним забезпеченням навчального процесу (5,6%) тощо. Робота з різновіковими та різнорівневими щодо володіння українською мовою класами – це проблема, яка є у 7,2% шкіл-респондентів. Виникають труднощі при подоланні мовного бар'єра, зокрема під час роботи з російськомовними учнями. Вчителі зазначають, що деякі діти, переважно з півдня та сходу України, розмовляють російською і не переходять на українську або ж спілкуються після уроків і на перервах російською мовою. Це є перешкодою, що не дозволяє їм максимально швидко перейти на українську мову.

З-поміж іншого виокремлюємо ще такі труднощі: нестача часу, відсутність мотивації у батьків і дітей, складний пошук учителів-волонтерів, велике навантаження у дітей, регулярність навчання та відвідування занять. Відсутність можливості видачі документа, який би підтвердив навчання дітей, звільнивши їх (хоча б частково) від онлайн-навчання в Україні (йдеться про предмети, які викладають і в українській, і закордонних школах), є потреба у сертифікатах.

Наступне запитання «Чи є потреба видавати сертифікат про рівень володіння українською мовою у школі?». Тільки трохи більше ніж третина респондентів (33,9%) відповіли, що є така потреба, а 66,1% вважають, що такої потреби немає.

Рисунок 14. Розподіл відповідей на запитання «Чи є потреба видавати сертифікат про рівень володіння українською мовою у вашій школі?»

серед усіх респондентів/-ок, у %

ВИСНОВКИ

Як показали результати розвідувального дослідження, українське шкільництво за кордоном зазнало змін після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну. Ці зміни відображають такі показники:

- 1) збільшення педагогічних штатів у школах, які великою мірою поповнили вимушені мігранти з України;
- 2) введення у штат посади психолога;
- 3) зростання кількості учнів, серед яких більшість складають діти, яким довелося переїхати за кордон через воєнні дії на Батьківщині;
- 4) збільшення у класах російськомовних учнів, що ускладнює налагодження комунікації у шкільному середовищі;
- 5) запровадження нових навчальних дисциплін (наприклад, предметів з вивчення мов країн тимчасового проживання, дисциплін, визначених як обов'язкові в межах складання Національного мультипредметного тесту та ін.);
- 6) збільшення кількості годин на вивчення окремих предметів («Історії України»);
- 7) реорганізація окремих суботніх і недільних у повноцінні навчальні заклади.

Розвідувальне дослідження дало змогу виявити та окреслити коло актуальних проблем і потреб, які мають педагоги-респонденти, що працюють в українських закладах освіти за кордоном: відсутність відповідних приміщень для занять із дітьми, неналежне фінансування, відносно забезпечення навчального процесу технічними засобами, нестача навчально-методичних ресурсів, наповнення класів дітьми різного віку тощо.

Отримані у процесі опитування результати спонукають до пошуку ефективних шляхів подолання зазначених труднощів, залучення до вирішення актуальних проблем шкільництва представників української влади, насамперед у сфері освіти.

Ці результати є індикаторами і для фахівців: викладачів дисциплін українознавчого циклу, зокрема лінгводидактів, методистів, науковців освітньої галузі, готових сконсолідувати зусилля та напрацювати ідеї, спрямовані на розробку нового та необхідного навчально-методичного забезпечення для українських шкіл за кордоном.

ДОДАТКИ

Додаток 1. РОЗПОДІЛ ШКІЛ ПО КРАЇНАХ

Країна	Кількість шкіл
Австралія	2
Австрія	1
Аргентина	2
Бельгія	3
Велика Британія	2
Греція	1
Данія	1
Естонія	6
Іспанія	4
Італія	4
Йорданія	1
Казахстан	1
Канада	10
Латвія	1
Ліван	2
Молдова	1
Нідерланди	4
Німеччина	4
Норвегія	1
ОАЕ	2
Польща	5
Португалія	2
Румунія	2
Словаччина	2
США	5
Туреччина	6
Узбекистан	1
Франція	4
Хорватія	1
Швейцарія	2
Швеція	3
Японія	1
Усього країн – 32	Усього шкіл – 87

Додаток 2.
АНКЕТА ДЛЯ КІЛЬКІСНОГО ОПИТУВАННЯ

I. ШКОЛА

1. Повна назва школи.
2. Країна.
3. Місто.
4. Тип вашої школи:
 - суботня або недільна школа (суботньо-недільна школа);
 - загальноосвітній навчальний заклад, де навчання здійснюється українською мовою;
 - загальноосвітній навчальний заклад, де вивчають цикл українознавчих предметів;
 - загальноосвітній навчальний заклад, де як українознавчий предмет вивчають лише українську мову;
 - загальноосвітній навчальний заклад, у якому українську мову вивчають факультативно;
 - інше (вказіть, що саме).
5. Рік заснування школи.

II. ПЕРСОНАЛ ШКОЛИ

6. Кількість педагогів у вашій школі:
 - до 10 вчителів;
 - від 11 до 20;
 - від 21 до 30;
 - від 31 і більше.
7. Чи змінилася кількість педагогів у вашій школі після широкомасштабного вторгнення рф в Україну?
 - так, збільшилася;
 - так, зменшилася (перехід до пит. 9);
 - ні (перехід до пит. 10).
8. Якщо кількість педагогів збільшилася, то вкажіть приблизний відсоток збільшення.
9. Якщо кількість педагогів зменшилася, то вкажіть приблизний відсоток зменшення.
10. Чи є педагоги, які переїхали до вашої країни з України після широкомасштабного вторгнення рф?
 - так;
 - ні (перехід на пит. 12).

11. Якщо так, то вкажіть приблизний відсоток педагогів вашої школи, які переїхали до вашої країни з України після широкомасштабного вторгнення рф.

12. На яких засадах працюють вчителі у вашій школі?

- отримують заробітну плату;
- працюють на волонтерських засадах;
- інше (вкажіть, що саме).

III. УЧНІ ШКОЛИ

13. Кількість учнів у вашій школі:

- до 20 учнів;
- від 21 до 50;
- від 51 до 100;
- від 101 до 150;
- від 151 до 200;
- від 201 і більше;
- інше (вкажіть число).

14. Чи змінилася кількість учнів у вашій школі після широкомасштабного вторгнення рф в Україну?

- так, збільшилася;
- так, зменшилася (перехід до пит. 16);
- ні (перехід до пит. 19).

15. Якщо кількість учнів збільшилася, то вкажіть приблизний відсоток збільшення.

16. Якщо кількість учнів зменшилася, то вкажіть приблизний відсоток зменшення (перехід до пит. 19).

17. Кількість учнів у вашій школі збільшилася завдяки:

- дітям з України, які приїхали після широкомасштабного вторгнення рф в Україну;
- дітям українських мігрантів, які проживали у вашій країні до широкомасштабного вторгнення рф в Україну (перехід до пит. 19);
- дітям, які не мають українського походження (перехід до пит. 19);
- інше (вкажіть, що саме).

18. Який відсоток російськомовних у вашій школі серед дітей з України, які приїхали після широкомасштабного вторгнення рф?

- немає;
- до 10%;
- від 11% до 25%;
- від 26% до 50%;
- від 51% до 75%;

- від 76% до 100%;
- інше (вказіть відсоток).

19. Вкажіть віковий діапазон учнів вашої школи (наприклад, від 6 до 12 рр.).

20. Чи змінився віковий діапазон учнів вашої школи після широкомасштабного вторгнення рф в Україну?

- так, збільшився;
- так, зменшився;
- ні.

21. Чи існують у вашій школі класи/групи, де навчаються учні різних вікових категорій?

- так;
- ні (перехід до пит. 24).

22. Вкажіть віковий діапазон класів/груп, де навчаються учні різних вікових категорій.

23. Що є критерієм розподілу учнів на класи/групи у вашій школі?

- вік учнів;
- рівень володіння українською мовою;
- за бажанням учнів;
- за бажанням батьків;
- інше (вказіть, що саме).

IV. ВИКЛАДАННЯ

24. Якому напрямку діяльності у вашій школі приділена основна увага?

- викладання української мови або/та історії і культури;
- викладання всіх предметів, згідно із загальноосвітньою програмою України;
- проведення виховних заходів, підготовка до святкування національних і державних свят;
- викладання хореографії, музики, театрального мистецтва тощо;
- інше (вказіть, що саме).

25. Чи змінилися напрями діяльності у вашій школі після широкомасштабного вторгнення рф в Україну?

- так;
- ні (перехід до пит. 27).

26. Якщо так, то вкажіть, які саме напрями діяльності змінилися у вашій школі після широкомасштабного вторгнення рф в Україну.

27. За якою програмою учні вивчають предмет/-и у вашій школі?

- індивідуально розробленою програмою;
- програмою, яку розробив колектив вашої школи;
- програмою, яку розробила місцева/регіональна шкільна рада;

- програмою, яку розробило Міністерство освіти і науки України;
- програму ще не розроблено;
- інше (вказіть, що саме).

28. Зазначте, будь ласка, перелік предметів/занять українознавчого циклу, які викладають/проводять у вашій школі.

29. Якої стратегії під час викладання української мови дотримуються у вашій школі?

- українську мову викладають як рідну (використовують підручники за поділом на 1–11 класи);
- українську мову викладають як мову національної меншини;
- українську мову викладають як іноземну (використовують підручники для рівнів A1, A2, B1, B2, C1, C2);
- стратегії комбінують;
- інше (вказіть, що саме).

30. Чи ваша школа видає учням документ, який засвідчує закінчення навчання або проходження його етапів?

- так;
- ні, але плануємо видавати (перехід до пит. 31);
- ні, не плануємо видавати (перехід до пит. 31).

31. Якого зразка документ про проходження навчання видає ваша школа?

- внутрішній документ, який затверджує директор школи;
- документ, який затверджує місцева/регіональна установа, відповідальна за шкільну освіту в країні вашого проживання;
- документ, який затверджує Міністерство освіти і науки України;
- документ, який затверджує Міністерство освіти і науки країни проживання;
- інше (вказіть, що саме).

32. Яке навчально-методичне забезпечення ви використовуєте на заняттях (підручники, зошити зі вправами, сайти, методичні посібники для вчителів)?

33. Якого навчально-методичного забезпечення ви ще потребуєте для проведення занять?

34. Які найбільші труднощі виникають у вашої школи?

35. Чи існує потреба видавати сертифікат про рівень володіння українською мовою у вашій школі?

- так;
- ні.

V. БІОГРАФІЧНИЙ

36. Стать:

- чоловіча;
- жіноча.

37. Рік вашого народження.

38. Рівень вашої освіти:

- повна середня освіта (10–12 класів загальноосвітньої школи);
- середня спеціальна освіта (коледж, технікум, училище);
- базова вища освіта (бакалавр);
- вища освіта (спеціаліст, магістр);
- науковий ступінь: кандидат або доктор наук.

39. Укажіть, будь ласка, країну, де ви народилися.

40. Чи мали ви педагогічний досвід роботи в Україні?

- так;
- ні;
- інше (вказіть, що саме).